

7. Бурдьє П. Социальное пространство и генезис классов / П.Бурдьє; пер с фр. // Социология социального пространства, - СПб.: Издательство «Алетейя», 2005. - С. 14-48.
8. Бурдьє П. Структура, габитус, практика [Электронный ресурс] / П.Бурдьє; пер. с фр. // Журнал социологии и социальной антропологии. - 1998. - Т.1. - № 2. <http://www.soc.ru/8101/publications/jssa/1998/1/home.html>.
9. Бурдьє П. Начала / П.Бурдьє; пер с фр. - М: Socio-Logos, 1994. – 288 с.
10. Коркюф Ф. Коллективное в споре с единичным: отгалкиваясь от габитуса / Ф.Коркюф; пер. с фр. // Социоанализ Пьера Бурдьє. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института Социологии Российской Академии наук. - М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2001. - С. 251-280.
11. Фуко М. Археология знания / М.Фуко; пер. с фр. - СПб.: ИЦ Гуманитарная академия; Университетская книга, 2004. - 416 с.
12. Делёз Ж. Ницше./ Ж.Делёз; пер. с фр. - СПб.: Аксиома, 2001. – 184 с.
13. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М.Фуко; пер. с фр. - М: Касталь, 1996. – 448 с.
14. Фуко М. Надзирать и наказывать / М.Фуко; пер. с фр. - М.: Ad Marginem, 1999. - 479 с.
15. Фуко М. Пространство, знание и власть / М.Фуко; пер. с фр. // Интеллектуалы и власть. Избранные политические статьи, выступления и интервью - М.: Праксис , 2006. - Ч.3. - С. 215-237.
16. Делёз Ж. Post Scriptum к обществам контроля / Ж.Делёз; пер. с фр. // Переговоры 1972-1990. - СПб.: «Наука», 2004. - 233 с.
17. Бодрийяр Ж. Забыть Фуко / Ж.Бодрийяр; пер. с фр. - СПб: «Владимир Даль», 2000. - 90 с.
18. Гумбрехт Х.У. Производство присутствия: Чего не может передать значение / Х.У. Гумбрехт; пер. с англ. - М.: Новое литературное обозрение, 2006. - 184 с.
19. Дубин Б. Неведомый шедевр и его знаменитый автор [Электронный ресурс] / Б.Дубин. - <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/49/dubin.html>.
20. Коркюф Ф. Новые социологии / Ф.Коркюф; пер. с фр. - М.: Институт экспериментальной социологии; СПб, Алетейя, 2002. - 172 с.

SUMMARY

The article analyzes discourse of power and domination that is widely represented in contemporary theory of Critical Discourse Analysis (CDA) – through the lens of the key ontological characteristics of discursive space – proposed by the author in his interdisciplinary theory of social subject self-identification. The substantiation of those characteristics for any interdisciplinary study of discourse and social relations is demonstrated.

В.О. СКВОРЕЦЬ

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ЖИТТЕУСТРОЮ НАРОДУ

Дослідження різних аспектів розвитку життєустрою народу знайшло відображення в роботах таких відомих дослідників як О.Г. Білорус, В.І. Воловик, М.І. Дробноход, С.Г. Кара-Мурза, Е.М. Лібанова, С.Б. Кримський, Ю.В. Павленко, Ю.М. Пахомов, О.С. Панарін, С.І. Пирожков, М.І. Сенченко, В.Ф. Сіренко, М.О. Шульга та інших.

Недостатньо дослідженою проблемою залишаються теоретичні уявлення про внутрішній механізм саморозвитку соціального організму країни, з яким пов'язаний процес розвитку життєустрою народу.

Мета статті – обґрунтування основних закономірностей процесу розвитку життєустрою народу.

Життєустрій народу – це поняття для позначення соціального феномена, який відображає історично утворений порядок взаємозв'язку людини, природи і суспільства, що забезпечує інтеграцію суб'єктів життєдіяльності в певний соціоісторичний організм і відтворення останнього як органічної цілісності, яка ґрунтується на відтворювальних процесах, що включають відтворення людини, економічної системи, соціальної структури, політичної системи, техносфери, соціокультурної сфери та способу життя соціальних суб'єктів [11, с. 28].

Життеустрій народу постає атрибутом будь-якого соціального організму країни. Феномен життеустрою виступає як історично сформований результат життєдіяльності людей і як умова відтворення людини, соціальних суб'єктів і соціального організму країни в цілому, що гармонізує відносини між ними.

Життеустрій є феноменом, який стосується певною мірою практично всіх соціальних суб'єктів, соціальних систем і соціального організму кожної країни в цілому. Його можна класифікувати за видами соціальних суб'єктів, таких як людина, сім'я, родина, колектив, громада, соціальна група, клас, народ та інші.

Феномен життеустрою виконує дві функції в життєдіяльності соціальних суб'єктів: по-перше, забезпечує умови відтворення соціальних суб'єктів; по-друге, забезпечує інтеграцію соціальних суб'єктів у соціальні системи більш високого рівня. Життеустрій не лише визначає способи інтеграції індивідів у соціальні системи, а й пов'язаний із системою інституціональних матриць, на якій відбувається відтворення життя соціальних суб'єктів і самих цих суб'єктів.

Процес розвитку життеустрою народу підпорядкований дії певних законів і постає як послідовна зміна станів життеустрою народу, в яких відтворювальна діяльність забезпечує структурно-функціональну цілісність перебуваючого в розвитку соціального організму країни. Стан життеустрою народу – це характеристика порядку взаємозв'язку людини, природи і суспільства, що визначається функціонуванням сукупності інституціональних матриць, на яких відтворюється соціальний організм країни в певний період його історичного розвитку.

Життеустрій народу як феномен, який забезпечує самовідтворення і розвиток соціального організму країни, підпорядковується перш за все дії *соціокультурного закону*. М.Ф. Юрій зазначає: «Відтворююча діяльність має відповідати певним вимогам, втіленим у соціокультурному законі, за яким будь-яка спільнота-суб'єкт повинна для свого існування відтворювати себе, свою відтворюючу діяльність, свою культуру, свої соціальні відносини, забезпечувати їх єдність, взаємопроникнення, знімаючи соціокультурні суперечності, які постійно виникають, не допускаючи їх зростання до рівня, що загрожує значним зниженням ефективності відтворюючої діяльності. Впродовж усієї історії людства суспільства могли існувати лише підпорядковуючись цьому закону. Зниження творчої здатності наслідувати цьому призводило до загибелі багатьох народів і держав» [16, с. 11]. Соціокультурний закон виявляє себе в сукупності відтворювальних процесів, пов'язаних з інституціональними матрицями об'єктивними, необхідними, внутрішніми, істотними, стійкими, повторюваними зв'язками.

Одна із закономірностей процесу розвитку життеустрою народу полягає в тому, що *інституціональні матриці визначають умови відтворення соціальних суб'єктів, соціальних систем і самого соціального організму країни*.

Інституціональна матриця суспільства, за теорією Д. Норта, складається з інституцій (правила гри) та організацій (гравці – фірми, кооперативи, політичні партії, законодавчі і регуляторні органи, профспілки, церкви, школи, клуби, університети). Інституції являють собою створені людьми обмеження з метою зниження невизначеності у взаємовідносинах. Вони складаються з формальних (правила, закони, конституції) і неформальних правил (норми поведінки, звичаї, добровільно обрані для себе правила поведінки), та механізмів забезпечення їх дотримання [8, с. 14-15]. В концепції С.Г. Кірдіної, інституціональна матриця постає як стійка, історично утворена система базових інститутів, які регулюють економічну, політичну та ідеологічну підсистеми суспільства [5, с. 15-17].

С.Г. Кара-Мурза розглядає інституціональні матриці як великі техніко-соціальні системи (промисловість, транспорт, теплозабезпечення, освіта, наука, охорона здоров'я...). «Утворившись в залежності від природного середовища, культури, доступності ресурсів і конкретних історичних умов, такі системи стають матрицями, на яких відтворюється суспільство. Переплітаючись одна з іншою, ці матриці «тримають» країну та культуру і задають той простір, в якому існує країна і народ» [3, с. 5].

Аналіз змін в інституціональних матрицях виявляє тенденції якісних змін життєустрою народу. С.Г. Кара-Мурза глибоко охарактеризував сутність змін в системі освіти Російської Федерації та їх наслідків для життєустрою народу. Аналізуючи Національну освітню ініціативу «Наша нова школа», яку затвердив Президент РФ Д. Медведєв, він зазначає: «Саме поняття «нова школа» означає, що влада має намір ліквідувати в Росії ту школу, яку ми до цього часу мали, побудувати на її місці принципово іншу систему в її фундаментальній сутності. Приблизно так, як зробили з колгоспами і відправили сільське населення з мотиками на їх «приватне» подвір'я, – це була Національна ініціатива «Наше нове сільське господарство» [4, с. 141].

Дослідник застерігає, що загроза криється саме для суті тієї школи, яку Росія вибудувала у важких і творчих пошуках за останні 100-120 років. За 20 років жителі Росії жодного разу не отримали від влади зрозумілою відповіді на питання, для чого треба змінювати тип колишньої школи і що буде отримано на виході. В чому сутність цієї реформи? Чому її смисл ретельно замовчується? С.Г. Кара-Мурза дає власну обґрунтовану відповідь на ці питання. «Мета – зламати чи не головний, пророслий у все російське суспільство і в російській народ інститут, який відтворює Росію. Школа – це генетичний механізм культури. Школа передає кожному новому поколінню дітей і підлітків основні створені і відпрацьовані в цій культурі смисли, тип знання і мислення, навички бути членом цього суспільства, цього народу, рухатися його цивілізаційною траєкторією. Все це разом складає центральну світоглядну матрицю, на якій люди збираються в народ. Зруйную цю матрицю (за чиєюсь командою чи по незнанню) – і народ розсиплеться як куча піску» [4, с. 141].

Далі дослідник зазначає, що розпочата 20 років тому реформа школи породила той глухий, але непримиренний конфлікт, який розколов суспільство. Власне кажучи, це відновився старий конфлікт. З кінця XIX ст., коли в Росії почалася індустріалізація і почала створюватися масова школа, перед державою і суспільством виникла проблема – який тип школи обирати. Внаслідок цієї дискусії, яка тривала кілька десятиліть, був зроблений фундаментальний, цивілізаційний вибір – школа Росії повинна бути єдиною і загальноосвітньою. Суть вибору була в принциповій відмові від того типу західної школи, який був вироблений у процесі Великої французької революції і був прийнятий всім Заходом. Це була система «двох коридорів», яка поділяється на школу для еліти і для маси. Перша давала освіту університетського типу, заснована на системі знань, які в сукупності створювали цілісні уявлення про Всесвіт. Масова школа «другого коридору» готувала «людину маси». Ця система відтворювала класове суспільство, розділене не тільки соціально, але й культурно. Росія виробила свій тип школи. В 1918 році рішенням I Російського з'їзду вчителів закріплено: школа повинна відтворювати не класи з двома різними типами культури, а народ з єдиною культурою для всіх [4, с. 142-143].

Оскільки процес розвитку життєустрою народу включає відтворювальні процеси в соціальному організмі країни, які здійснюються на основі сукупності інституціональних матриць, що притаманні цьому організму, то зв'язок цих відтворювальних процесів з інституціональними матрицями має необхідний характер. Цей зв'язок внутрішньо притаманний кожному соціальному організму країни. Цей зв'язок має об'єктивний характер, його існування не залежить від волі людей чи інших соціальних суб'єктів. Цей зв'язок має повторюваний характер, що проявляється у відтворенні соціальних суб'єктів та їх функцій. Цей зв'язок має постійний і стійкий характер, що виявляється у збереженні цілісності соціального організму країни. Отже, інституціональні матриці, які визначають умови відтворення соціальних суб'єктів, соціальних систем, самого соціального організму країни, постають закономірністю розвитку життєустрою народу. Різні моделі побудови інституціональних матриць можуть сприяти зміцненню або послабленню соціального організму країни, а тому цей фактор необхідно завжди враховувати при розробці моделей оптимізації розвитку тих чи інших інституціональних матриць.

Життєустрій народу як феномен, що забезпечує відтворення соціального організму країни, визначається впливом взаємозв'язку самоорганізації людей, груп та класів і

державної організації. Цей взаємозв'язок відображає такі відношення як «людина – держава», «людина – соціальний організм країни», які є проявом *закону взаємозв'язку особистих і суспільних інтересів*. Людині наодинці важко захистити свої права та інтереси у відносинах з державою, але об'єднавши зусилля з іншими людьми, вона може забезпечити власні інтереси та потреби. Т.І. Бутченко доводить, що взаємозв'язок особистих і суспільних інтересів як форма прояву діалектичної єдності між одиничним і загальним у бутті людини є законом суспільного розвитку, що породжує його відцентрові та доцентрові тенденції, визначає характер суспільних суперечностей, інтегрує дію інших соціальних законів [2, с. 104]. В.П. Бех цей закон сформулював ще ширше: «розщеплення на індивідуальне і колективне є невичерпне джерело саморуху соціального світу» [1, с. 244]. Згідно з цим законом державна влада покликана забезпечувати суспільні інтереси, а громадська самоорганізація населення забезпечує реалізацію індивідуальних та приватних інтересів.

Взаємозв'язок самоорганізації людей, груп, класів і державної організації можна розглядати і як взаємозв'язок елементів громадянського суспільства та держави. Аналізуючи концепцію громадянського суспільства, В.І. Шинкарук стверджує, що К. Маркс відкрив *об'єктивний суспільно-історичний закон взаємозв'язку громадянського суспільства і держави*: не держава створює громадянське суспільство, а громадянське суспільство створює державу. В літературі з матеріалістичного розуміння історії поняття «базис суспільства» ототожнюється з сукупністю виробничих відносин, а громадянське суспільство на відміну від нього – це і діяльність, «спілкування», «матеріальне спілкування індивідів», що потребує «зобразити діяльність громадянського суспільства у сфері державного життя». Отже, як «базис» – громадянське суспільство аж ніяк не якийсь «фундамент» держави, а його «фундатор» і суб'єкт державної діяльності, поряд з будь-яким іншим [14, с. 9, 4-5]. Дотримуючись цієї позиції, теж треба визнати, що взаємозв'язок самоорганізації людей, груп та класів і державної організації є проявом названого закону, тобто закономірністю.

Тому закономірністю процесу розвитку життєустрою народу є вплив *взаємозв'язку самоорганізації людей, груп та класів і державної організації в процесі функціонування та зміну тих інституціональних матриць, на яких відтворюється соціальний організм країни*.

В сучасній науці самоорганізація та організація розглядаються як основа розвитку соціальних систем і соціального організму країни. «Самоорганізація відіграла виняткову роль у процесі становлення суспільства. Саме завдяки кооперації своїх зусиль, відмові від деяких чисто індивідуальних інтересів на користь колективу стала можливою успішна трудова і культурно-історична діяльність людей. Але ця діяльність здійснюється в суспільстві не тільки у формі внутрішньої самоорганізації різних груп та колективів, але і зовнішній організації створених суспільством органів управління та влади» [10, с. 19].

Науковці ставлять питання про те, наскільки організація (тобто держава) узгоджується із самоорганізацією людей, груп, класів, і якою мірою зовнішня організація в соціальних системах відповідає їх внутрішній самоорганізації? Кооперація самоорганізації та організації в суспільстві, де діють свідомі істоти зі своїми інтересами, бажаннями та волею, має такі особливості. По-перше, кооперування буде ефективним, коли його учасники на ділі переконуються в корисності об'єднання своїх зусиль. По-друге, в рамках суспільства інтереси і цілі окремих груп і колективів можуть прийти у суперечність з інтересами інших. Тому кооперація і самоорганізація тільки тоді сприятимуть розвитку суспільства, коли їх учасники будуть віддавати перевагу загальносоціальним інтересам і цілям, співставляючи з ними свої групові цілі та інтереси. По-третє, частіш за все виразниками цих спільних цілей виступають органи державної влади, політичні партії, інші організації. *Соціальна система буде прогресувати лише при кооперації самоорганізації з організацією* [10, с. 19-21].

Л. Рибаків зазначає, що розвиток організацій і структур, виникнення їх нових форми завжди відбувається за наявності двох основних вихідних умов, які запускають процес самоорганізації. Перша умова – наявність спільних цілей (інтересів) у індивідів,

друга умова – наявність такої взаємодії між ними і навколишнім середовищем, яка спрямована на досягнення цих спільних цілей. Формування надіндивідуальних схем та структур групової діяльності вимагало від індивідів співробітництва, тобто нової, відмінної від природної, реакції на поведінку інших, та створення організації з відповідною структурою [9, с. 20].

Для осмислення внутрішнього механізму розвитку соціального організму країни важливе значення має розуміння сутності та співвідношення понять «організація», «самоорганізація» і «управління», які у своїх визначеннях мають загальну основу – упорядкування. У статичному розумінні термін «організація» визначається як внутрішня упорядкованість, або узгодженість взаємодії частин структури цілого. Друге значення «організації» виявляється в її динамічному розумінні – як сукупності узгоджуваних процесів чи дій. Стан упорядкованості (або рух до цього стану) може бути результатом як спонтанних (стохастичних) процесів, так і наслідком цілеспрямованих і свідомих дій людини чи групи людей. Отже, у першому випадку маємо справу з самоорганізацією, а в другому – згідно традиціоналістських уявлень – з організацією. Управління розуміється як цілеспрямований і свідомий вплив людини (утворених нею організаційних структур управління) на будь-які об'єкти, процеси чи явища для реалізації приватних або загальних інтересів [12, с. 27-29].

Самоорганізація постає суперечливою у своїх проявах щодо індивідів та їх спільнот, оскільки вона іманентно включає в себе як організацію, так і дезорганізацію, що веде до розпорядкування соціальної системи, включаючи появу різних соціальних патологій, криз чи катастроф. За цих умов організація і управління постають феноменами, що спрямовані на забезпечення соціального порядку в соціальній системі, оскільки запровадження певних рамок поведінки і діяльності «закривають» цю систему, стримуючи процеси самоорганізації. Таке уявлення про співвідношення організації, самоорганізації і управління є продуктом класичної соціолого-управлінської парадигми [12, с. 29]. У контексті постнекласичного соціологічного підходу, що розглядає людину і соціальні системи з позицій їх динамічної організованості і відкритості, діалектика співвідношення понять «організація», «самоорганізація» і «управління» має значно складніший вигляд, що обумовлюється участю і роллю людини в усіх соціальних процесах. Організація (у діалектичному співвідношенні цих трьох понять) виявляє себе як приватний (частковий) випадок самоорганізації, тобто як момент фіксації параметрів соціального порядку на проміжних етапах становлення і розвитку соціальних систем (організаційних формувань), що означає досягнення ними нових якісних властивостей. А управління в цьому співвідношенні виступає як інструмент підтримки динамічної організованості соціальної системи [12, с. 34].

Умовою збереження і розвитку соціального організму країни необхідно визнати такий спосіб соціального управління, який спирається на взаємозв'язок організаційних і самоорганізаційних начал. Фахівцями доведено, що «сутність управління будь-яким об'єктом полягає у обґрунтованому виборі та здійсненні таких впливів на нього, які узгоджені з механізмами його самоорганізації і спрямовані на підтримання певної цілісності і структурної визначеності цього об'єкта та бажаного характеру його функціонування і розвитку з метою успішного досягнення обраних цілей» [6, с. 97]. Встановлено, що механізми дії системи саморегуляції визначаються двома її підсистемами – регулюючою та регульованою, при взаємодії яких утворюються певні форми, що притаманні відповідному типу суспільства. В історичній ретроспективі вони виступають як історичні форми саморегуляції соціального процесу [7, с. 50].

Інституціональні матриці (як інститути, як організації, як система базових інститутів, як великі техніко-соціальні системи) є продуктом і фундаментом життєдіяльності людей, а тому з ними безпосередньо пов'язані всі без винятку процеси та системи самоорганізації людей, груп і класів, державної організації, управління та саморегуляції.

Отже, взаємозв'язок самоорганізації людей, груп та класів і державної організації в процесі розвитку та зміни основних інституціональних матриць, що забезпечують відтворення соціального організму країни, має необхідний і внутрішній для цього організму характер. Цей зв'язок не залежить від волі людей, а значить має об'єктивний характер. Цей зв'язок має істотний характер, оскільки впливає на функціонування інституціональних матриць. Цей зв'язок має стійкий, повторюваний характер, що виявляється у збереженні соціального організму країни. Є всі необхідні підстави стверджувати, що взаємозв'язок самоорганізації людей, груп та класів і державної організації в процесі розвитку та зміни основних інституціональних матриць, які забезпечують відтворення соціального організму країни, виступає інтегруючою закономірністю розвитку життєустрою народу.

Законом розвитку життєустрою народу є відтворення структурно-функціональної цілісності соціального організму країни. Його проявом є зміна станів життєустрою народу. Процес розвитку життєустрою народу, як уже зазначалося, постає послідовною зміною станів життєустрою народу, в яких відображено основні тенденції функціонування сукупності інституціональних матриць, а тому інтегруючою закономірністю розвитку життєустрою народу виступає обумовленість зміни стану життєустрою народу зміною тих інституціональних матриць, на яких відтворюється соціальний організм країни.

Характеристика стану життєустрою визначається основними тенденціями у відтворювальних процесах, що включають відтворення людини, економічної системи, соціальної структури населення, політичної системи, техносфери, соціокультурної сфери та способу життя. Зміни в стані життєустрою народу можуть мати як прогресивний характер, так і регресивний, але вони завжди пов'язані зі змінами в інституціональних матрицях.

О.С. Шнипко навів таблицю «Можливості забезпечення потреб людини в країнах, різних за рівнем економічного розвитку», в якій показано відмінності в доступі до соціальних благ жителів розвинених і бідних країн [15, с. 9]. Для жителів розвинених країн є доступними всі основні категорії споживання, що включають продукти харчування, житло, одяг, аксесуари, побутову електроніку та мас-медіа, побутові та інші послуги, транспорт, медицину, освіту, соціальний захист та забезпечення інших соціально-культурних потреб. Для бідних країн постає зовсім інша картина доступу до соціальних благ: продукти харчування для більшості населення доступні лише шляхом забезпечення з власних або орендованих ділянок землі, житлом для більшості населення є «бідонвілі» з підручних матеріалів. Що стосується одягу та аксесуарів, то вони для більшості населення доступні в мінімальних обсягах. Такі важливі категорії споживання як побутова електроніка і мас-медіа, побутові послуги, транспорт, медицина і освіта (крім початкової) для більшості населення є недоступними.

Прикладом інституціональних змін, що значно покращили життєустрій народу є політика президента Венесуели Уго Чавеса, уряд якого, спираючись на широку підтримку народних мас, здійснив націоналізацію нафтової компанії, що дало кошти для реалізації економічних і соціальних проєктів. Завдяки цьому лише в 2004 р. на соціальні потреби було спрямовано 4 мільярди доларів. Це дало можливість протягом одного року ліквідувати безграмотність 1 мільйона 300 тисяч осіб. До приходу до влади Уго Чавеса національної системи охорони здоров'я у Венесуелі не існувало, охорона здоров'я була майже повністю приватною, а значить недоступною для переважної більшості населення країни. Держава організувала місію охорони здоров'я «Вглиб кварталу», за якою тисячі лікарів були забезпечені медичним обладнанням та ліками і направлені в найбільш бідні райони країни. Це дало змогу надати медичну допомогу на дому практично 15 мільйонам венесуельців (із 25 мільйонів всього населення). Крім того, держава виділила мільярд доларів на програму житлового будівництва, а також надала близько двох мільйонів гектарів землі селянам, які раніше не мали власності. В країні розпочато реалізацію нового плану, який отримав назву «Освіта, яка дає роботу, і робота, яка дає освіту». Уряд Уго Чавеса, щоб запобігти наростанню соціальних проблем, припинив процес приватизації і

забезпечив ефективне управління та успішну роботу державних підприємств [13, с. 57-60]. Таким чином, політика У. Чавеса була спрямована на такі зміни в інституціональних матрицях Венесуели, які забезпечують кращий доступ її громадян до освіти, охорони здоров'я, житла, роботи, побутових послуг, а значить подолання бідності та зменшення відсталості від розвинених країн.

Можна навести безліч прикладів іншого, руйнівного, впливу державної влади на інституціональні матриці, що призвело до погіршення життєустрою народу, в усякому разі, значної його частини. С.Г. Кара-Мурза навів аналіз змін у такій інституціональній матриці як система пасажирського транспорту в Росії. В сучасному вигляді ця система склалася в післявоєнний період, коли було створено промисловість транспортних засобів, розгорнуто велике будівництво доріг (лише в 1981-1990 рр. в СРСР було збудовано 278 тисяч км автодоріг із твердим покриттям). Вводилися в дію трамвайні й тролейбусні шляхи, в містах-мільйонерах метрополітени, мережа місцевих аеропортів. Рухливість населення швидко зростала, тарифи були доступними для всіх верств населення, а з 60-х років навіть літак став буденним засобом пересування на великі відстані. В 1991 р. з ліквідацією СРСР і його соціальної системи почалася реформа, яка почала швидко відрізати від транспортних послуг один шар населення за іншим. Більшість була позбавлена доступу спочатку до літака, а потім і поїзд став для багатьох не по кишені [4, с. 112].

У довідці Російського статистичного відомства зазначається: «Число сільських населених пунктів, які обслуговуються автобусами, в 2009 р. скоротилося по Російській Федерації на 19,5 тис. (на 24,9 %). Число сільських автобусних маршрутів зменшилося на 3,4 тис. (на 22,8 %), їх протяжність – на 197,0 тис. км (на 27,8 %)» [4, с. 113]. Таким чином, в пострадянський період в Російській Федерації погіршення стану тих інституціональних матриць, які забезпечують перевезення пасажирів, зробило недоступним для більшості громадян авіаційний транспорт, значно зменшило можливості користуватися залізничним та автомобільним транспортом, а це означає появу таких верств населення, яким недоступні певні види транспорту. В Росії з'явилася ознака, яка характерна для бідних країн. Погіршення стану інституціональної матриці, що включає різні види пасажирського транспорту, зумовило погіршення стану життєустрою певних верств населення Росії

Отже, зміна стану життєустрою народу завжди пов'язана зі зміною стану інституціональних матриць. Взаємозв'язок змін стану життєустрою народу та стану інституціональних матриць має необхідний характер, бо відтворювальні процеси можливі лише на основі інституціональних матриць. Цей зв'язок має об'єктивний характер, оскільки не залежить від волі людей або інших суб'єктів. Цей зв'язок внутрішньо притаманний кожному соціальному організму країни. Він є істотним, оскільки в ньому відображені тенденції розвитку соціального організму країни. Він є стійким і повторюваним, завдяки чому стає можливою відтворювальна діяльність в соціальному організмі країни.

Аналіз основних закономірностей процесу розвитку життєустрою народу засвідчує залежність життєустрою народу: від інституціональних матриць, які відтворюють соціальний організм країни; від взаємозв'язку самоорганізації людей, груп та класів і державної організації, які впливають на формування інституціональних матриць; від зміни стану життєустрою народу, що зумовлена змінами в інституціональних матрицях соціального організму країни.

Перспектива подальших досліджень вбачається в розробці принципів державної політики, які оптимізують розвиток життєустрою народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех В.П. Соціальний організм країни / Володимир Павлович Бех. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – 306 с.
2. Бутченко Т.І. Еволюція договірної концепції походження держави: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Тарас Іванович Бутченко. – Запоріжжя, 2004. – 173 с.

3. Кара-Мурза С.Г. Матрица «Россия» / Сергей Кара-Мурза. – М.: Эксмо: Алгоритм, 2010. – 256 с.
4. Кара-Мурза С.Г. Русская матрица: Будет ли перезагрузка? / Сергей Кара-Мурза. – М.: Алгоритм: Эксмо, 2012. – 240 с.
5. Кирдина С.Г. Институциональные матрицы: макросоциологическая и объяснительная гипотеза / С.Г. Кирдина // Социологические исследования. – 2001. – № 2. – С. 13-23.
6. Кремень В.Г. Філософія управління: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. – К.: Знання України, 2007. – 360 с.
7. Крохмаль Н.В. Историчні форми саморегуляції соціального процесу / Наталія Василівна Крохмаль. – Запоріжжя: «Просвіта», 2004. – 144 с.
8. Мельник М.І. Еволюція теоретико-методологічних підходів до формування бізнес-середовища в контексті розвитку інституційної та неінституційної теорії / М.І. Мельник // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Луцьк. – 2008. – Вип. 5 (20). – С. 14-15.
9. Рыбаков Л.А. Философия структур организаций. Эволюционный подход / Л.А. Рыбаков. – К.: Авторское издание при участии ОАО «Институт прикладной информатики», 1997. – 134 с.
10. Рузавин Г.И. Организация, самоорганизация и кооперация в развитии систем / Г.И. Рузавин // Самоорганизация: кооперативные процессы в природе и обществе. – Ч. 1. – М., 1990. – 116 с. – С. 7-26.
11. Скворець В.О. Життєустрій народу як соціальний феномен. Монографія / В.О. Скворець. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2012. – 376с.
12. Туленков М. Сутність і співвідношення понять «організація», «самоорганізація» і «управління» / М. Туленков // Політичний менеджмент. 2007. – № 1. – С. 24-35.
13. Чавес У. Многополярный мир как глобальная альтернатива. Взгляд Венесуэлы / Уго Чавес // Российский экономический журнал. – 2005. – № 1. – С. 57-61.
14. Шинкарук В.І. Громадянське суспільство і громадянська позиція / В.І. Шинкарук // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 5. – С. 3-10.
15. Шнипко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: Монографія / Олександр Сергійович Шнипко. – К.: Генеза, 2009. – 248 с.
16. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України / Микола Федорович Юрій. – Видання 2-е. – К.: Кондор, 2008. – 738 с.

SUMMARY

A development process of people living arrangement is subordinated to those laws that are manifested in interrelation of social actors and institutional matrices of the social organism of the country. The analysis of this interrelation reveals the regularities of the development process of people living arrangement: the institutional matrices define the conditions of the reproduction of social actors, social systems and the reproduction of the social body of the country, the interrelation of self-organization of people, groups, classes and the state organization affects the functioning and changing of the institutional matrices; conditionality of changing in the status of people living arrangement by changing of those institutional matrices for reproducing the social body of the country acts the integrating regularity of development of people living arrangement.

О. В. КРАСНОКУТСЬКИЙ

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК ПЕРЕТВОРЮЮЧА НАСЛІДКОВА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Проблема правової свідомості вже давно цікавить суспільствознавців. Її осмисленням займалися насамперед учені-правознавці, соціальні філософи, фахівці у галузі філософії права. У ХХ ст. помітний вклад у розробку вказаної проблеми внесли праці К. Бельського, Н. Бури, В. Желтової, І. Ільїна, О. Лукашевої, О. Уледова, І. Фарбера та інших відомих вітчизняних дослідників. У пострадянський період у світ виходять досить цікаві одноосібні монографії (В. Малахова, Т. Мельникової, О. Мельничук, В. Темченка, М.